

J. J. STROSSMAYER I GLAGOLJSKI MISAL IZ 1893.

Tomislav MRKONJIĆ, Rim

U velebnom djelu biskupa Strossmayera staroslavensko bogoslužje, glagoljsko pismo, tisak liturgijskih knjiga i uopće slavenska, odnosno »panslavenska« ideja kao sredstvo afirmacije hrvatskoga i drugih slavenskih, posebno južnoslavenskih naroda i puta k jedinstvu Crkve, zauzimaju posebno mjesto. Iako je bio ordinarij biskupije u kojoj se u njegovo vrijeme nije glagoljalo, zbog njegovih poznatih stavova vjerske, kulturne i nacionalne naravi posvetio je dobar dio svojih snaga oživljavanju staroslavenštine. U dosada najbogatijem životopisu Matije Pavića i Milka Cepelića¹, kratko je predstavljeno to njegovo zauzimanje. Pregledniji prikaz Strossmayerova odnosa prema toj temi napisao je prof. Andrija Šuljak 1985. g. u Glasu Koncila prigodom proslave 11. stoljeća od smrti sv. Metodija². Anica Nazor tom prilikom predstavila je također odnos Strossmayerov prema glagoljici³.

Strossmayer se već za vrijeme studija u Pešti (1833.-1837.) susreo s idejama panslavizma i to preko studenata i profesora iz Slovačke i Češke, gdje je već bila oživjela svijest o potrebi slavenskog jedinstva i štovanju svete braće Ćirila i Metodija. Upravo su obljetnice vezane za tu dvojicu slavenskih apostola, već polovicom 19. st. postale obavezne prigode oživljavanja staroslavenskoga bogoslužja. Franjo Rački nadovezao se na ideje češkog svećenika Václava Štulca te počeo u Hrvatskoj pisati o slavenskoj zajedničkoj prošlosti, stvorivši tako krug filologa i povjesničara koji su intenzivnije počeli istraživati hrvatsku ćirilometodsku baštinu. Strossmayer, zaređen za biskupa 1850., bio je duša toga kruga.

U sveukupnom djelovanju oko promicanja staroslavenštine, briga oko tiskanja novih, popravljenih izdanja liturgijskih knjiga, koliko se može zaključiti iz njegove korespondencije, pratila ga je od prvih godina biskupstva. Prilikom svoga prvoga posjeta Rimu, 1859. godine, Strossmayer je predao papi Piju IX. jedan memorandum o stanju slavenskih naroda, posebno južnih Slavena u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Među ostalim predložio je tada studij glagoljske baštine u sjemeništima, posebno za katolike

¹ PAVIĆ i CEPELIĆ 1900-1904: 739-812.

² ŠULJAK 1985: 1-2.

³ *Nekoliko priloga o J. J. Strossmayeru i pitanju glagoljice*. Naslov prema programu simpozija.

u južnoslavenskim zemljama, te da se odobri tiskanje novih, liturgijski s vremenom usklađenih i po pravilima suvremene filologije popravljenih liturgijskih knjiga. Od tih prijedloga, jedino je tiskanje glagoljskog misala 1893. imalo sretan završetak⁴.

U okviru opće crkvene problematike ipak se u Rimu na slavenskom pitanju i posebno pitanju studija jezika i tiskanja liturgijskih knjiga i za druge slavenske narode radilo i prije. Već četrdesetih godina za školu slavenskoga jezika na Propagandinu Urbanovu zavodu u Rimu, na zahtjev državnoga tajnika, bio je pozvan Kopitar, koji je to mjesto i prihvatio 1842., ali je plan ostao neostvaren, jer je Kopitar već 1844. preminuo⁵. U Bugarskoj je postojala tendencija uvođenja ruskih liturgijskih knjiga, pa je Propaganda mislila tiskati nove knjige na ćirilici da bi se oduprla opasnosti od ruskoga pravoslavlja, ali isto tako i knjige na latinici, da bi spriječila širenje protestantizma⁶. Sam Strossmayer je, kako je spomenuto, došao u Rim o Uskrsu 1859., uz ostalo i radi instrukcija glede novih zahtjeva srpske vlade koja je 1858. tražila da se Beogradsko-smederevska biskupija izuzme iz njegove uprave, zbog uvođenja slobode kulta i položaja katolika u Srbiji⁷, te zbog stanja koje je nastalo patentom austrijskoga cara (objavljen 1. rujna 1859.) o pitanju kulta u Monarhiji, kojim su se favorizirali protestanti u Mađarskoj, Hrvatskoj, Slavoniji i Banatu⁸. Već tada je predlagao »novo izdanje liturgičkih knjiga kao jedan od najnužnijih *uvjeta jedinstva crkvenoga*«.«

Ipak konkretan prijedlog koji je Strossmayer dao Propagandi i koji je imao konačni završetak tiskanjem Parčićeva glagoljskog misala 1893., datira iz 1867. godine; dao ga je vjerojatno imajući pred očima 1869. godinu, odnosno proslavu tisućgodišnjice smrti sv. Ćirila. Prilikom posjeta Rimu početkom 1867. Strossmayer je osobno predložio kardinalu Aleksandru Barnabòu, prefektu Kongregacije za širenje vjere, odnosno poznate Propagande, da se tiskaju nove popravljene liturgijske glagoljske knjige. Iz tog prijedloga se vidi da je upravo Strossmayer bio začetnik dugotrajnog procesa pripreme, odobrenja i definitivnog objavljivanja misala.

Nakon njegova prijedloga zatraženi su izvještaji o slavenskome bogoslužju u biskupijama u Senju i Zadru, na što su dotični biskupi odgovorili nunciju u Beču, predloživši i pravila koja bi se trebalo slijediti prilikom novog tiskanja, odnosno rada na uklanjanju starih pogrešaka i pripremi novoga popravljena izdanja¹⁰. Stvar

⁴ ŠULJAK 1985: 2.

⁵ Archivio Segreto Vaticano (= ASV), Archivio della Nunziatura in Vienna (=Arch. Nunz. Vienna) 280E, ff. 198v-199v.

⁶ Arch. Nunz. Vienna 477, f. 356r: pismo kardinala Aleksandra Barnabòa, prefekta Kongregacije Propagande fide bečkom nunciju Marianu Falcinelli Antoniaci, od 1. veljače 1867.

⁷ Vatikan. Državno tajništvo. Archivio degli Affari Ecclesiastici Straordinari (= AES), *Austria I*, 1853, Pos. 180, Fasc. 89; 1858, Pos. 248, Fasc. 144.

⁸ AES, *Austria I*, 1859 Pos. 273, Fasc. 153.

⁹ PAVIĆ i CEPELIĆ 1900-1904: 748.

¹⁰ Arch. Nunz. Vienna 469, f. 663r: nuncij u Beču Mariano Falcinelli Antoniaci, kardinalu prefektu Kongregacije za širenje vjere Alessandru Barnabòu, Beč, 7. rujna 1867: »Dall'autorità vescovile di Segna in Croazia sono stati fatti de' lavori intesi ad apparecchiare la ristampa de' messali in lingua slavonica, a soddisfare così al bisogno, che a tal riguardo sperimentavano i fedeli. Dall'Ordinariato della menzionata diocesi mi è stata mandata una memoria, dove sono indicate le regole che si è divisato seguire nell'effettuazione di un lavoro così importante e delicato, affinché fosse trasmessa a Vostra Eminenza per essere esaminata.«

se pokazala ostvarivom, budući da je sam Strossmayer predložio da financijski pomogne ovaj pothvat¹¹.

Bečki nuncij Mariano Falcinelli Antoniacci poslao je već 23. siječnja 1868. okružno pismo senjskomu, zadarskomu i đakovačkomu biskupu informirajući ih da je Propaganda odobrila tiskanje i formulirajući zahtjeve za novu pripremu izdanja¹², kao i potrebu da se nađu prikladne osobe koje će prionuti na posao¹³. Strossmayer se ovom obradovao¹⁴, upozorio na otpor koji će se sigurno pojaviti i opet izrazio svoju spremnost, kao i spremnost svojih prijatelja da pomognu oko izdanja¹⁵.

Prvenstvo Strossmayera u cijelom pothvatu postalo je javno, tako da su hrvatske novine, pišući o tome i uzvisujući đakovačkog biskupa, izazvale negativne reakcije u mađarskome i njemačkome tisku, a spomenuti biskupi koji su bili uključeni u isti pothvat izrazili su potrebu pojašnjenja raznih pitanja koja su se s vremenom pojavila. Zadarski nadbiskup Maupas tražio je od bečkog nuncija da se pojasne sljedeća pitanja: 1. koji biskupi će birati stručnjake za rad na pripremi tiska; 2. s kojim biskupima treba na tome surađivati, tj. samo s dalmatinskim biskupima, krčkim, senjskim i splitskim, ili i s đakovačkim biskupom u čijoj biskupiji nije u upotrebi slavensko bogoslužje; 3. koliko stručnjaka i iz kojih biskupija treba izabrati; 4. gdje se ti stručnjaci trebaju sastati i raditi; 5. komu će oni polagati račun o svom poslu.¹⁶

¹¹ *Arch. Nunz. Vienna* 477, f. 444r: pismo kardinala Alessandra Barnabòa Marianu Falcinelliju Antoniacciju, nunciju u Beču, Rim, 18. siječnja 1868: »Oltre la memoria del Vescovo di Segna relativa alla ristampa dei Messali in lingua Slavonica, che Vostra Signoria si compiaceva di rimettermi ai 7. settembre a. p., un'altra me n'è giunta in questi giorni per parte dell'Arcivescovo di Zara. Ambedue fanno seguito a quella che presentava personalmente alla Propaganda Monsignor Strossmayer Vescovo di Bosnia e Sirmio nel principio del caduto anno proponendo di concorrere alle spese occorrenti, e che dava principio a questo affare...«

Strossmayer je vjerojatno samo usmeno dao ovaj prijedlog; ni u Arhivu Propagande, među pismima kardinala Alessandra Barnabòa, niti u odnosnim svescima Arhiva Bečke nuncijature i Arhiva za izvanredne poslove, nisam našao Strossmayerov pismeni prijedlog.

¹² *Arch. Nunz. Vienna* 470, f. 10r-v: »Quod opus cum per se laudabile, tum etiam praestantissimum erit, si mutationes, quae in anteriori editione inductae abusive fuerant, prorsus eliminentur, et textus ad codices accuratioris exactus, lectionis integritate et fidelitate rursus fulgeat. Quam in rem Sacra Congregatio de Propaganda Fide consultum putavit, ab Excellentia Vestra (Dominatione) Illustrissima et Reverendissima una cum iis, quorum interest, selectos viros adipisci, qui pollentes ea doctrina et eruditione, quae in hujusmodi rebus requirentur, negotium hoc noviter suscipiant diligenterque perificent. Egregium sane consilium, quo frui Excellentia (Dominatio) Vestra certissime sataget, cum ex eo labores et curas gravissimas, quas negotium hoc postulat, plurimum levare sentiet, propositum autem opus celerius (f. 10v) absolutum maxima animi sui voluptate et fidelium utilitate experietur.«

¹³ *Nav. mj.*: »Itaque non est, quod ego Excellentiae (Dominationi) Vestrae animum addam, cum abunde sciam quantopere id ipsum cupiat, et quanta id diligentia prosequatur. Idoneos viros, quibus provincia haec demandetur, si nondum elegit, brevi selecturam pro certissime habeo, editionem Missalium mendis omnibus expurgatam, expolitam, castigatissimam, quae sit Excellentiae (Dominationis) Vestrae pietatis et scientiae monumentum non multo post omnes aspicient.«

¹⁴ *Arch. Nunz. Vienna* 472, f. 259r-v: Strossmayer nunciju, Đakovo, 29.1.1868: »Summo cum solatio audivi: Sacram Congregationem de Propaganda Fide consensisse, ut libri liturgici in usum Slavorum, qui ritu quidem latino, ast lingua paleoslovenica sacris operantur, a priscis mendis, quibus adusque scatebant, liberati, et genuinae puritati ad amussim restituti, quo oculus recudantur.«

¹⁵ *Nav. mj.*: »Quantum ad me et amicos meos, quibus id negotii semper cordi erat, nulli certe opera parcemus, ut libri nostri sacri ea puritate et integritate luci publicae donentur, quae divinae mysteriorum, quibus celebrandis et commendandis destinati sunt, dignitati et sublimitati apprime respondeant.«

¹⁶ *Arch. Nunz. Vienna* 472, ff. 302r-303v: Maupas bečkom nunciju, Zadar, 14. ožujka 1868: »Idcirco praecor Eminentiam Vestram Reverendissimam, ut dignetur respondere sequentibus: I. Quinam sunt Episcopi, qui vocati fuerunt ad eligendos viros idoneos pro corrigendis libris liturgicis antiquo idiomate Slavonico exaratis. II. Cum quibus Episcopis pro hujusmodi negotio mihi communicandum est; videlicet nam cum episcopis tantum provinciae ecclesiasticae Dalmatiae; an cum illis quoque finitimarum dioecesium Segnensis et Vegliensis, quarum interesse potest, eo quod in illis adhuc viget Lithurgia Slavonica saltem in singulis locis; atque demum cum Episcopo Diakovarensi supradictae correctionis promotori; quamvis in ejus dioecesi (f. 303r) nullus sit usus librorum Sacrarum Slavonico idiomate conscriptorum in Lithurgia. III. Quot viri

Strossmayer je bio upoznat s pitanjima koja je postavio Maupas, vjerojatno već od njega samoga, te mu je izložio svoju ulogu i stav glede pitanja slavenskog bogoslužja. Glede njegova zanimanja za stvari i navedenih pitanja, mišljenja je da stvar treba promatrati na dvjema razinama: jednoj koja se tiče suvremenih pitanja, drugoj koja se odnosi na budućnost¹⁷. Glede prvoga, tj. sadašnjosti, smatra da je stara, tako dragocjena povlastica slavenskog bogoslužja na latinskom obredu u dalmatinskim biskupijama dosta iskvarena i da je treba obnoviti, te da je o tome pisao u Rim i predložio osobe prikladne za obnovu slavenske liturgije¹⁸. Glede budućnosti, obnovu samog bogoslužja i proširenje povlastice vidi u službi sjedinjenja kršćanskih slavenskih crkava, odnosno velikoj koristi za slavenske narode, imajući pred očima činjenicu da je većina Slavena odijeljena od katoličke Crkve¹⁹. To su bili razlozi koji su dugo vodili Strossmayera u njegovim nastojanjima i brizi oko tiska novih liturgijskih knjiga²⁰. Što se tiče načina rada, mjesta gdje bi se skupile stručne osobe izabrane za rad predlaže sljedeće: da se što prije ti ljudi skupe u Zagrebu; da oni sami između sebe podijele rad; da se nakon prvog dijela posla opet sastanu i zajedno usklade učinjeno. Dodao je da se posavjetovao s prijateljima i da misli da bi sljedeće osobe mogle obaviti taj posao: 1. Franjo Rački, predsjednik Akademije; 2. Ivan Berčić, svećenik Zadarske nadbiskupije, čiji je, dakle, Maupas ordinarij; 3. Martin Hatala, profesor na Sveučilištu u Pragu; 4. Vatroslav Jagić, profesor na gimnaziji u Zagrebu; 5. Mihovil Pavlinović, svećenik Splitske biskupije. Dodao je da Maupas učini još dvije stvari: da svom svećeniku, dakle Ivanu Berčiću izda ovlast da može to raditi, i drugo, da

propterea eligendi sunt ex qualibet dioecesi, casu in quo possunt inveniri. IV. Ubi viri isti convenire deberent ad disquirendum hocce negotium. V. Cui viri praedicti relationem sui laboris facere tenerentur.«

¹⁷ *Arch. Nunz. Vienna* 472, ff. 306r-307v: Strossmayer Maupas, Đakovo, 19. ožujka 1863: »Quaestio haec est: quomodo factum est, ut ego, in cujus dioecesi vix ullum amplius liturgiae slovenicae vestigium existit, negotium hocce penes Sanctam Sedem et Inclitam Congregationem de Propaganda Fide tractare coeperim? En praesumptionis meae excusationem! Quaestio haec de lingua slovenica in liturgia romana, in medio nostrum retinenda et fovenda, duos, juxta sententiam meam praebet obtutus. Unum praesentis, alterum futuri temporis.«

¹⁸ *Nav. mj.*: »Quantum ad primum: sincere fateor, mihi in maritimis nostris oris existenti et Sacrum Missae Sacrificium, ex novissimis nostris Missalibus slovenicis celebrari audienti, ingrattissimum semper accidisse, degenerationem manifestam prisci privilegii apostolici ac mendos linguae vulgaris prope modum infinitos observare, quibus sacrorum mysteriorum dignitatem (f. 306v) non tam celebrari et commendari, quam potius obscurari et vilipendi videbam. His occasionibus intime sentiebam: rem magni meriti fore, ansam praebere, quo tandem semel privilegium apostolicum et sacrosanctum Mysterium liturgicum ab hac degeneratione et depravatione vindicaretur. Haec datis occasionibus Romae suo loco exposui, adnectendo dari nunc viros doctos apud nos, qui tanta polleant linguae vetero-slovenicae eruditione et copia, ut spes firma sit, eorum opera libros liturgicos slavicos genuinae integritati et puritati restitutum iri. Hic rei processus involvebat eo ipso quamdam mei interventionem.«

¹⁹ *Nav. mj.*: »Verum fateor sincere, praecipuo incitamento interveniendi mihi fuisse respectum futuri temporis, sub quo res considerata, gravissimi, iudicio meo, est momenti. Uti Excellentia Vestra novit, magna gentis nostrae pars ab unitate Ecclesiae rescissa est. Schisma, quod origine sua graecum fuit, fatali rerum eventu, slavicum evasit. Inter diversos Ecclesiae fines praecipuus est: Schismati finem imponere et slavicum gentem religione ac pietate plenam, in sinum suum reducere. Mihi hanc rem penitus consideranti, continuo apparuit: apud nos initium operi faciendum esse. Hic rationes naturales, consiliis divinis et maternis Ecclesiae intentionibus magis favent, ac alibi. Schisma hicce terrarum victum, nec alibi diu divinae gratiae et apostolicis conatibus resisteret. Nostrum utique non est, nosse tempora vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate. Verum in re tanti momenti vel voluisse ac tenua licet semina jacisse satis est. Non potest autem esse dubium, quin optima misericordiae divinae lustramenta evasuri sint sacerdotes catholici, Sacris lingua slavica operantes, (f. 307r) modo vere eruditi et eloquentes sint, mysteria doctrinae divinae et aeternae charitatis leges, quantum oris sui ministerio, tantum vitae suae tenore interpretantes.«

²⁰ *Nav. mj.*: »Haec a longiori jam tempore pia veluti desideria cordis mei constituunt et motiva mihi praebent, insuper habita forsitan debitaе convenientiae regula, memet ingerendi in rem, quae ad aliorum potius auctoritatem, iudicium et peritiam spectaret. Haec ideo attuli, ut nota Excellentiae Vestrae benignitas et indulgentia temeritatem meam escuset.«

ostale predložene članove potvrdi svojim autoritetom²¹. Kao što se vidi, Strossmayer je slijedio načelo stručnosti i teritorijalnosti: izabrao je vrijedne profesore slaviste (Hatala i Jagić), predstavnika Jugoslavenske akademije, povjesničara, i pripadnika senjske, zatim zagrebačke biskupije (Franjo Rački), te svećenike iz dalmatinskih biskupija, zadarske i splitske, koji su istovremeno bili dobri poznavatelji glagoljice i slavenskoga bogoslužja (Ivan Berčić i Mihovil Pavlinović).

Bečki nuncij obavijestio je kardinala Aleksandra Barnabòa prefekta Kongregacije za širenje vjere, da još nije dobio odgovor od senjskog biskupa, te da su stigla mišljenja Strossmayera i zadarskog biskupa, pritom istaknuvši Strossmayerovu ulogu i njegov brzi odgovor na postavljena pitanja²². Isto tako obratio se opet Strossmayeru da ga izvjesti o tome koje biskupije i koliko vjernika u svakoj biskupiji rabe staroslavenski jezik u bogoslužju²³. Strossmayer je i ovoga puta brzo odgovorio; prema njegovu pismu rasprostranjenost slavenskog bogoslužja izgledala je ovako:

»Juxta meam cognitionem, lingua slovenica in sequentibus dioecesibus usuatur:

1° Archi-Dioecesi Jadertina, in qua Archi-Episcopus Reverendissimus D. Petrus Maupas, animae cathol. 58,835. (f. 322r)

2° Dioecesi Rhacusina: Episcopus Vincentius Zubranić, animae cathol. 56,583.

3° Dioecesi Spalatesi: Episcopus Marcus Calogera, animae cathol. 134,243.

4° Dioecesi Sibinicensi: Episcopus Joannes Zaffron, animae cathol. 67,540.

5° Dioecesi Pharensi: Episcopus Gerogius Duboković, animae cathol. 34,900.

6° Dioecesi Catharensi, sedis episcopalis vacat, Vicarius Generalis Capitularis Joannes Scarpa, animae 10,261.

7° Dioecesi Segniensis: Episcopus Emericus Ožegović, animae cathol. 230,164.

8° Dioecesi Parentina et Polensi: Episcopus Georgius Dobrila, animae cathol. 67,097.

9° Dioecesi Vegliensi: Episcopus Joannes Joseph Vitezić, animae cathol. 44,631.

Probabilius in dioecesi quoque Tergestina et Archidioecesi Goritiensi²⁴.«

Primivši taj Strossmayerov izvještaj, bečki nuncij se ponovno obratio kardinalu

²¹ *Nav. mj.*: »Circa modum, quo res optime in effectum deduci posset, haec est mea opinio: Viros pios et eruditos Zagrabiam, quamprimum convocandos esse, qui collatis inter se consiliis principia stabilirent, quibus activitatem et laborem suum inniti oporteret, quive una operam inter se partirentur. Hi ad sua reduces, id quod sponte susceperat operae, conscientiose in effectum deducerent. Quo finito eosdem iterum convenire oporteret, ut opus totum redeant et ad unitatem reducant. Ego collatis cum amicis meis consiliis in praedictum finem aptissimos existimarem sequentes viros: 1) Franciscum Rački Praesidem Academiae nostrae, 2) Joannem Berčić sacerdotem Excellentiae Vestrae, 3) Martinum Hatala professorem in Universitate Pragensi, 4) Ignatium Jagić professorem in Gymnasio Zagrabienzi, tandem 5) Michaelem Paulinović parochum Dioecesis, ut puto, Spalatensis. Duo sunt, quae hoc sub obtutu a Benignitate Excellentiae Vestrae exoro; primum: ut suo Sacerdoti facultatem elargiri dignetur, ut dicti consortii membrum esse possit; secundo: ut reliquos quoque viros, hocce nominatos, sua auctoritate (f. 307v) confirmare dignetur. Quodsi contra unum, alterumve exceptionem haberet Excellentia Vestra, libenter iudicio et consilio Excellentiae Vestrae deferam, uti in genere me felicissimum reputabo, si conatum meum Auctoritate et Benignitate Excellentiae Vestrae confirmari et rati haberi intellexero.«

²² *Arch. Nunz. Vienna* 470, f. 40r-v: bečki nuncij Falcinelli Antoniaci prefektu Propagande Aleksandru Barnabòu, Beč, 24. ožujka 1868: »Il primo a rispondermi fu Mgr Strossmayer, il quale appassionato com'è di tutte le cose slave, salutò con gioia e riconoscenza l'ufficio che gli si affidava, e promise di por tutto in opera, perché la nuova edizione dei Messali in discorso riuscisse commendevole sì per la purità che per l'integrità del testo.«

²³ *Arch. Nunz. Vienna* 470, f. 52r: Falcinelli Strossmayeru, Beč, 26. travnja 1868.

²⁴ *Arch. Nunz. Vienna* 472, ff. 321r-322v: Strossmayer Falcinelliju, Đakovo, 12. svibnja 1868.

prefektu Propagande obavijestivši ga da je poslao okružno pismo svim biskupima Dalmacije u kojem im savjetuje da usklade svoje stavove i buduće djelovanje glede tiskanja glagoljskog misala sa stavovima đakovačkog biskupa.²⁵

Nakon toga prvoga niza inicijativa, stvar se zaustavila; kroz jedno desetljeće u korespondenciji nuncija s uredima Vatikanske kurije ne nalazi se većega traga o toj temi. Razlog je, među ostalim, mogao biti i u otporu koji se stvorio s mađarske i njemačke strane ne samo protiv tiskanja liturgijskih slavenskih knjiga i oživljavanja slavenskog bogoslužja, nego i protiv Strossmayera kao osobe koja preko te inicijative promiče panslavizam. Jednu takvu optužbu protiv đakovačkog biskupa primio je i sam državni tajnik kardinal Lorenzo Nina, o čemu je odmah obavijestio bečkog nuncija, tražeći da ispita vjerodostojnost tih optužbi i da ga o ishodu obavijesti. Strossmayera je optuživala jedna osoba, navodno »dobro obaviještena«, da želi malo pomalo uvesti u latinsko bogoslužje hrvatski, odnosno »novi srpski jezik« i tako istisnuti latinski; da je nedavno objavio i propisao novi ritual; da se evanđelje već pjeva na govornom jeziku; te da je povodom obljetnice vjenčanja cara držao konferencije s pravoslavnim episkopom u Novom Sadu o načinu sjedinjenju Srba pravoslavaca s Latinima, prema kojem bi se Latini odijelili od Rimske crkve.²⁶

Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina samo pitanje tiskanja glagoljskih liturgijskih knjiga stavljeno je u drugi plan, budući da se Strossmayer više posvetio pripremi enciklike pape Lava XIII. »Grande munus« (30. rujna 1880.) i organiziranju velikog slavenskog hodočašća u Rim (5. srpnja 1881.). U tom okviru njegovi prijedlozi ticali su se širih tema, kao što su pitanje položaja slavenskih, posebno južnoslavenskih naroda unutar Katoličke crkve i njihove uloge u planu sjedinjenja kršćanskih odvojenih crkava; zatim obnove studija slavenskih i posebno staroslavenskoga jezika u okviru bogoslovnih studija; te posebno nastojanje oko obnove više zavoda za odgoj i usavršavanje u studiju hrvatskih svećenika u Rimu, Loretu i

²⁵ *Arch. Nunz. Vienna* 470, f. 68r-v: bečki nuncij Mariano Falcinelli Antoniaci prefektu Propagande Aleksandru Barnabòu, Beč, 2. lipnja 1868. Okružnica u kopiji, s imenima biskupa kojima je poslana i preporukom glede suradnje sa Strossmayerom, nalazi se u istom svesku, f. 69r-v: »Itaque cum perhibeatur in Dioecesisbus Jadertina, Ragusina, Spalatensi, Sebenicensi, Pharensi, Catharensi, Segniensi, Parentita et Polensi, Vegliensi, Bosnensi et Sirmiensi, necnon probabilius in Tergestina quoque et Goritiensi Misalia haec ac dudum adhiberi, Excellentiam (Amplitudinem) Vestram rogo vehementer, ut juxta praemissam S. Congregationis de Propaganda Fide mentem consilio idcirco cum earum Antistitibus conferre velit, praesertim vero cum Excellentissimo ac Reverendissimo Domino Strossmayer Episcopo Bosnensi et Sirmiensi, quorum, hujus negotii studiosissimo, Eminentissimus Cardinalis Barnabò, ut caeteri omnes concorditer procedant, habet in votis.«

²⁶ *Arch. Nunz. Vienna* 486, f. 513r-v: državni tajnik Lorenzo Nina bečkom pronunciju Ludovicu Jacobiniju, Rim, 18. studenoga 1879.: »Da persona che debbo credere ben informata perché annunziatami come reduce da un viaggio nella Transilvania, Serbia, Croazia e Schiavonia, vennemi testé riferito che Mgr Strossmayer, residente a Diakovar, fa sforzi continui per cambiare poco a poco la liturgia latina nella slavonica e sostituire alla lingua latina la neo-serbica, ossia croatica. Che inoltre il medesimo Prelato ultimamente, contro le Costituzioni Pontificie, ha pubblicato e prescritto un Rituale Serbico; che già l'Evangelo si deve cantare nella lingua volgare (croatica), e finalmente che tanto egli quanto i suoi amici panslavisti lavorano notoriamente per far celebrare tutta la liturgia in questa lingua neo-serbica, ciò che non è permesso neppure nei luoghi privilegiati della Dalmazia. Mi si è poi aggiunto che i giornali serbici hanno annunziato che il suddetto Mgr Strossmayer, all'occasione delle feste pel giubileo nuziale delle Loro Maestà II. RR. AA., tenne costì delle conferenze col Vescovo scismatico di Neusatz intorno al modo di unire i Serbi coi Latini nella sua Diocesi, staccando (f. 513v) questi ultimi dalla Chiesa Romana.« Prema terminima za hrvatski jezik koje upotrebljava taj denuncijator i prema novinama koje citira, vjerojatno je da dolazi sa srpske strane; Srbi su, kao i Madari, iako iz različitih razloga, bili neprestano protiv Strossmayerova rada oko tiska glagoljskoga misala.

eventualno drugim talijanskim gradovima. U svojim memorandumima pisanim papi Lavu XIII. nije propuštao ni crkveno-političke teme, uz ostalo, osobito negativan odnos zagrebačkoga nadbiskupa Josipa Mihalovića prema glagoljici i slavenskomu bogoslužju, incident prilikom posvete nove katedrale u Đakovu i ovlasti da se u njoj služi misa na staroslavenskome; pitanje posezanja Mađara za Međimurjem i širenja jurisdikcije mađarskih biskupa na području njegove biskupije; pitanje osnivanja biskupije i obnove redovite crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini; ulogu i poslanje bosanskih franjevaca.

Godine 1882. pitanje tiska glagoljskih knjiga pokrenuo je zadarski nadbiskup Dujam Maupas, opet zajedno s ostalim, prije spomenutim biskupima; pitanje je bilo raspravljano na Kongregaciji obreda 10. lipnja²⁷. Na toj kongregaciji zaključilo se da se pošalje upitnik biskupima sa sljedećim pitanjima: 1. o rasprostranjenosti glagoljice u pojedinim biskupijama; 2. o tome koliko je i gdje glagoljanje palo u zaborav; 3. je li razborito da se glagoljanje obnovi i na koji način; 4. kojim slovima bi trebalo tiskati nove liturgijske knjige; 5. u čemu se sastoji običaj pjevanja poslanice i evanđelja na narodnom jeziku za vrijeme župske mise²⁸.

Strossmayer je relativno brzo odgovorio na ove upite. Već 25. kolovoza 1882., uputio je, preko nuncija, papi Lavu XIII. memorandum o »upotrebi staroslavenskoga jezika u bogoslužju kod Hrvata«, kao i samomu nunciju odgovore koje je ovaj tražio²⁹. Kako sam kaže u drugom pismu, od 28. kolovoza, to je radio vrlo brzo, tako da su neke rečenice necjelovite i možda nejasne³⁰; zato mu šalje i svoju okružnicu koju je

²⁷ *Arch. Nunz. Vienna* 707A, fasc. 6, ff. 403r-404r: Domenico Bartolini, prefekt Kongregacije obreda kardinalu Serafinu Vannutelli, nunciju u Beču, Rim, 18. lipnja 1882: »Hinc etiam factum est, ut paulo deinceps Reverendissimus Dominus Petrus Domnius Maupas Archiepiscopus Jadrensis ad hanc Sacrorum Rituum Congregationem supplicem miserit libellum, in quo historiam texens legitimi usus Slavonici idiomatis in Sacris peragendis, illiusque vices, ac simul referens litterarum formam, quae antiquitas in conscribendis liturgicis libris adhibebatur, quaedam postulata proposuit ad omnem removendam dubitationem circa modum et usum, nec non personas, quibus facultas sit vel praeceptum in sacris functionibus Slavicae linguam adhibere. Hisce precibus aliae quoque accessse Reverendissimi Episcopi Bosniae ac Sirmii, nec non Reverendissimi Episcopi Spalatensis ejusque Cleri, eadem de re postulationes. Super quibus (f. 403v) Sacra eadem Congregatio opportunum duxit, antequam quodquam decerneret, vota ab aliquibus Viris Slavonicae linguae ac liturgiae apprime peritis exquirere. Quibus habitis, eadem postulata in Ordinario Coetu ad Vaticanum die 10 vententis Junii coadunato diligenti subjecta fuerunt examini, quod de mandato Sanctissimi Domini Nostri sub Pontificii secreti religione positum fuit.«

²⁸ *Nav. mj.*: »De itaque accurate ac diligentissime discussa, Eminentissimi et Reverendissimi Patres sacris tuendis Ritibus praepositi, in hanc convenire sententiam, scilicet: quod significetur Reverendissimis Episcopis dioecesium Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Hercegovinae, insuper Antibarensi et Scodrensi, ut caute ac secreto inquirant, et ad Sacram Congregationem sequentia referant: I. An in suis Dioecibus, et quibus in locis antiqua et a Sede Apostolica approbata, liturgia Slavica introducta fuerit? II. An aliquibus in locis hic ritus obsolverit, quo ex tempore, quaeve ex causa? III. An pro sua prudentia expedire nec ne putent, ut ritus ille, uti fuerit intermissus, restituatur, et quomodo? IV. Quibus characteribus libros Slavicos liturgicos edere opportunum censeant? V. In quo consistat usus ille, qui dicitur perantiquus, canendi intra Missam Parochialem, sive legendi ad populum epistolam et Evangelium lingua hodierna vulgari?«

Facta postmodum de his omnibus a me infrascripto Cardinale Sacrae eidem Congregationis praefecto accurata relatione, Sanctitas Sua, dum Sacrae ipsius Congregationis sententiam approbare dignata est, mandavit, ut hujus executio Amplitudinis Tuae prudentiae atque in rebus gerendis dexteritati plane committatur.«

²⁹ *Arch. Nunz. Vienna* 707A, fasc. 6, f. 424r: Strossmayer Serafinu Vannutelliju, bečkomu nunciju, Đakovo, 25. kolovoza 1882: »Hisce diebus elaboravi amplissimum promemoria 'de usu linguae palo-slovenicae in Sacris mysteriis liturgiae nostrae apud Croatias' quod ad Ipsam Sacratissimam personam Suae Beatitudinis, mediante Excellentiae Vestrae, submisi. Nunc autem mitto responsa, quibus quaesitis Sacrae Rituum Congregationis sub reservationis et secreti pontificii lege, satisfi. Observo praevie: hac duo scripta scilicet et 'promemoria' et 'responsa' hoc simultanee legenda et mutuo comparanda esse, ut tota res ex asse intelligatur.«

³⁰ *Arch. Nunz. Vienna* 707A, fasc. 6, f. 442r-441r: »Ab aliqua die misi ad Excellentiam Vestram binas litteras, quarum una ad

napisao prilikom posvete đakovačke katedrale. Glede odgovora na spomenute upite nuncija, naveo je svoje poznate stavove. Broj 4. koji se odnosi na pitanje kojim slovima bi trebalo tiskati nove liturgijske knjige, može nešto više reći o stavu Strossmayera glede tiskanja glagoljskog misala. On smatra da bi se knjige trebale tiskati u Rimu u tiskari Kongregacije za širenje vjere; da bi izdanja trebala biti očišćena od svih rusizama i pripravljena prema najboljim starijim primjercima; da se te knjige tiskaju latinskim, a ne glagoljskim slovima, budući da je latinica poznata svima, odnosno da povlastica narodnoga jezika u latinskom obredu nije vezana za glagoljicu³¹.

Pomalo iznenađuje činjenica da je Strossmayer 1882. izjavio da je za tisak liturgijskih knjiga korisnija latinica. Sigurno postoji više razloga za takav stav. I u izvještaju vrhbosanskog nadbiskupa Stadlera susrećemo isti stav³². I predavka svećenika splitsko-makarske biskupije, koju je Strossmayer prenio u svom biskupijskom listu, također je bila za latinicu³³. Takav je dakle, novi stav bio kod većine Hrvata katolika. Jedan od razloga je navedena praktičnost, što navode kao prvi razlog. Ostale, negativne razloge možemo tražiti u općem gotovo neprijateljskome stavu prema staroslavenštini i prema samome Strossmayeru. To je vidljivo i iz pisma zagrebačkoga nadbiskupa Josipa Mihalovića, u kojem prenosi ukor Ministarstva vanjskih poslova zbog događaja vezanih uz posvetu katedrale i slavlja misâ na staroslavenskome i traži da o tome podnese izvještaj banu i caru³⁴.

Nisu nedostajale ni stare optužbe za panslavizam i upozorenja na rusko-pravoslavnu opasnost za katoličku Crkvu³⁵.

Bez sumnje je i otpor s njemačke i mađarske strane bio velik³⁶. Pitanje tiska misala

Suam Beatitudinem, altera ad Excellentiam Vestram dirigebatur, ambae autem tractabant objectum linguae paleoslovenicae in nostra sacra liturgia, quod recentiori tempore tantis clamoribus, tantisque iniquis iudiciis apud nos occasionem praebuit. Iterato recognosco, quod praecipitanter nimis laboraverim, quodve in scripturis meis multae periodi probabilius confusae et incompleteae sint; ast, spero, quod adminus mea opinio, quod omnes res, quae tractantur, clare impalesat, quod sufficit.»

³¹ *Nav. mj.*, ff. 439v-440r: »Ad 4^{am} quaestionem brevissime respondeo: Libri slavici imprimendi sunt Romae in typographia Sacrae Congregationis de Propaganda fide et quidem ad optimas et antiquissimas recensiones rite exacti et ab omnibus nationalismis imprimis autem russismis immunes, ita quidem, ut apud nos in Sacris mysteriis eadem illa lingua sacra ubique resonet, quo corde et ore Ipsissimorum Apostolorum nostrorum Cyrilli et Methodii consecrata fuit. Imprimantur autem libri nostri sacri characteribus latinis, qui nobis omnibus pervii sunt, stulta enim et irrationabilis eorum est opinio, qui putant, privilegium Sacrum non genti ipsi slavicae, et minus linguae, qua in characteribus glagoliticis datum fuisse (f. 440r, str. 31) qui characteres glagoliticis difficillimi sunt ac paene obsoleti, quos soli viri eruditi noscant.«

³² *Nav. mj.*, ff. 460r-462r, odgovor nadbiskupa Josipa Stadlera, Sarajevo, 3. listopada 1882.

³³ *Glasnik Biskupija Bosanske i Srijemske*, br. 11, tečaj X (15. lipnja 1882), str.121-122: »Memoria sulla conversione dell'alfabeto glagolito nel latino pei libri liturgici slavi di rito romano, presentata dai sacerdoti della diocesi di Spalato e Makarska al Reverendissimo ordinariato.« Prevedeno na talijanski i preneseno iz lista »Pozor« br. 128.

³⁴ *Arch. Nunz. Vienna* 707A, fasc. 6, f. 405r: Mihalović Strossmayeru, Zagreb, 2. srpnja 1882.

³⁵ Bečki dnevnik »Wiener Tagblatt« o Strossmayerovoj ulozi, talijanski prijevod u AES, *Austria II*, Pos. 569, Fasc. 256, ff. 41r-43v: »Se è vero (f. 42r) come si asserisce o come lo fanno credere le comunicazioni del giornale croato »Obzor«, che il vescovo di Diacovar, Mgr. Strossmayer fù alla testa dell'agitazione che aveva per mire di introdurre la liturgia slava fra i cattolici austriaci di nazionalità slava, - in questo caso l'accoglienza fatta a quella agitazione dai russosofili croati, sloveni e czechi avrebbe dovuto spaventarlo dallo spingere più in oltre i suoi progetti. Perché la loro realizzazione non rinderebbe a vantaggio della Chiesa cattolica, ma a quello della Chiesa russo-ortodossa, e non è l'idea prediletta di Strossmayer - cioè di riunire tutti gli slavi meridionali sotto il segno del pastorale romano - che ne caverebbe profitto, ma bensì il panslavismo ed il cesaropapismo.«

³⁶ *Arch. Nunz. Vienna* 636, ff. 93r-100v: Strossmayer Luigiju Galimbirtiju, nunciju u Beču, Đakovo, 27.2.1888: pismo u kojem se brani, potvrđuje svoje pravovjerve, vjernost katoličkoj Crkvi i papi, kao i svoju odlučnost u obrani slavenskih naroda za koje kaže da su neprestano, od vremena svetih Apostola Ćirila i Metodija u nezavidnom položaju u Crkvi; zato želi promicati slavensko bogoslužje i nastojati oko jedinstva kršćanskih slavenskih crkava.

donekle se stižalo, ali je stvar napredovala, tako da je 1887. Sveta Stolica dozvolila tisak misala, najprije ćirilicom, onda glagoljicom (1890.), ali kneževini Crnoj Gori, odnosno barskomu nadbiskupu Šimunu Milinoviću. Tada je bečki nuncij napisao okružnicu svim biskupima Austro-Ugarske, upoznavši ih s tom papinskom odlukom³⁷.

Glagoljski misal, kao što je poznato, tiskan je 1893. u Propagandinoj tiskari i u redakciji Dragutina Parčića. Posao mu je bio povjeren 1890. godine, kada se odlučilo za glagoljska slova. Tada je već glavni posrednik bio barski nadbiskup Milinović. Iz njegova pisma državnom tajniku kardinalu Marianu Rampolliju vidljivo je da je uspio uvjeriti crnogorskog kneza da prihvati glagoljicu³⁸, te da se u Rimu kao pomoćnika Parčiću dodijeli redovnika trećoredca patra Ivančića koji je tada u Rimu bio generalni savjetnik (definitor)³⁹, da se isključi Ivana Črnčića⁴⁰, te da se Parčiću dodijeli naslov Apostolskoga protonotara *ad instar*, budući da ni za već učinjeno niti za ono što treba još napraviti neće dobiti nikakvu nadoknadu⁴¹.

Posljednjih godina 19. st. u Strossmayerovoj korespondenciji ne nalazimo pisama koja se tiču konačne faze pripreme misala. Ipak, to ne bi trebalo značiti da je njegova uloga u to vrijeme bila bez ikakvoga utjecaja. Treba se prisjetiti da je Strossmayer primio Dragutina Parčića u svoju biskupiju još 1876. Već 23. ožujka iste godine opet po preporuci đakovačkog biskupa Parčić je bio jednoglasno izabran za kanonika crkve sv. Jeronima u Rimu⁴². Iako se cijeloga života bavio glagoljicom, rimsko razdoblje bilo je kruna te njegove djelatnosti. Tamo je naime i rezao glagoljska slova i pripremao tekst Misala.

I u Strossmayerovu promicanju staroslavenskoga jezika u bogoslužju latinskog obreda i tiskanju novih liturgijskih knjiga, glagoljski misal iz 1893. može se također smatrati svojevrsnim vrhuncem njegova glagoljaškoga djela. Prateći njegovu korespondenciju vezanu za taj misal, vidljivo je da je on bio začetnik toga pothvata. Za

³⁷ Kopija okružnice nuncija Galimbertija od 12. svibnja 1887. u AES, *Austria II*, Pos. 569, Fasc. 256, ff. 82r-83r.

³⁸ AES, *Austria II*, 1888-1892, Pos. 610, Fasc. 273, f. 52r-v: Milinović kardinalu Rampolliju, Bar, 20. lipnja 1890.: »... Dopo di ciò cercai di persuaderlo [il principe], ed Egli, prendendo in considerazione le mie dimostrazioni e le mie ragioni, ben volentieri accondiscese che il nuovo Missale paleoslovenoico pei cattolici di Montenegro sia stampato a Roma coi caratteri glagolitici esprimendo due desideri, che sarebbero come due condizioni. *Primo*: che nel Missale sia nominato Lui, ed anche la sua famiglia in termini come viene espresso nel qui occluso biglietto stampato coi caratteri cirilliani ecclesiastici, cioè naturalmente sia in questi sia con quelli glagolitici potrà nella prefazione del Missale farsi stampare. *Secondo*: che il Missale sia tosto dato alle stampe. Egli non desidera minimamente dare disturbi ne dispiaceri al Santo Padre, ma pienamente fidarsi nella Sua parola datagli solennemente accordando la liturgia slava ai cattolici di Montenegro, e perciò non voler sospettare che coll'ulteriore dilazione della stampa dei libri liturgici sia un mezzo per distoglierlo onde a ciò più non pensi.«

³⁹ *Nav. mj.*: »...Onde ne avvenghino ulteriori imbrogli e confusioni, e acciocché la stampa possa procedere regolarmente, oso proporre a Vostra Eminenza quanto segue. (f. 52v)

Affidare unicamente ed esclusivamente la direzione e la correzione della stampa del suddetto Missale al D. Carlo Parčić Cameriere Segr. di Sua Santità e Canonico in S. Girolamo degli Slavi, il quale già ha ordinato il Messale medesimo, di cui anche è proprietà Egli prenderà come coadiutore nella correzione M. R. P. Ivančić, già trovandosi a Roma in qualità di Definitore Generale presso la Curia Generalizia del Terzo Ordine di S. Francesco, ed è versatissimo nell'antico slavo celebrando egli pure come tutto il suo Ordine in Dalmazia e Croazia la Messa nell'istessa lingua.«

⁴⁰ *Nav. mj.*: »Se l'affare si affidasse ancora a qualcuno e nominatamente a Monsignor Črnčić superiore del Collegio di S. Girolamo, si andrebbe assai alle lunghe, essendo quest'ultimo assai confusionario colle sue cavillazioni filologiche.«

⁴¹ *Nav. mj.*: »Per animare maggiormente il suddetto Parčić, e per dare maggior importanza alla stampa medesima io sarei di parere che gli si desse il titolo di *Protonotario Apostolico ad instar*, non pretendendo egli per la fatica già sostenuta e per quella che dovrà in seguito sostenere alcuna remunerazione.«

⁴² BURIĆ 1971: 149-150.

cjelovitiji prikaz trebalo bi temeljito prekontrolirati sva pisma. U ostaloj, necitiranoj korespondenciji, naziru se, naime, i mnoga druga pitanja neposredno ili posredno vezana za tu problematiku, koja ipak prelaze okvir ovoga članka i koja zbog važnosti Strossmayera kao osobe i zbog važnosti staroslavenskoga bogoslužja za Hrvate, ostaju za širu obradu.

LITERATURA

- BURIĆ, J. 1971. Kanonici hrvatskog kaptola sv. Jeronima u Rimu. *Radovi Hrvatskoga Povijesnog Instituta u Rimu, III-IV*: 91-158.
- PAVIĆ, M. i CEPELIĆ, M. 1900.-1904. *Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-djakovački i sriemski. God. 1850.-1900.* Zagreb: Tisak Dioničke tiskare. Reprint Đakovo, 1994.
- ŠULJAK, A. 1985. Josip Juraj Strossmayer i ćirilometodska baština. *Glas Koncila* 27: 1-2

S a ž e t a k

Obrađeno je pitanje udjela J. J. Strossmayera u pripremi izdanja glagoljskoga misala iz 1893. godine koje je pripremio Dragutin Parčić i koje je tiskano u Rimu u Tiskari Kongregacije za širenje vjere. Na temelju korespondencije Strossmayera, bečkih nuncija za dotična razdoblja i vatikanskih državnih tajnika, kao i drugih službenika koji su bili uključeni u taj proces, autor rekonstruira ulogu đakovačkog biskupa i zaključuje da je zapravo on bio začetnik toga djela, već od prvoga pohoda Rimu, o Uskrsu 1859. Iako se u završnoj fazi, devedesetih godina ne vidi Strossmayerovo ime u prvome planu, ipak je i u tom razdoblju njegova uloga nezaobilazna, jer je on kao biskup primio D. Parčića u svoju biskupiju još 1867. i predložio ga iste godine za kanonika u rimskom Sv. Jeronimu, gdje je Parčić i boravio dok je pripremao tisak misala.

Ključne riječi: J. J. Strossmayer, Glagoljski misal 1893. g., Dragutin Parčić

R i a s s u n t o

J. J. STROSSMAYER E IL MESSALE GLAGOLITICO EDITO NEL 1893.

L'autore analizza la corrispondenza di J. J. Strossmayer con gli ufficiali dei rispettivi dicasteri vaticani incaricati a risolvere il problema della stampa del nuovo messale

glagolitico, pubblicato nel 1893 nella Tipografia della Congregazione di Propaganda Fide e in redazione del sacerdote croato Dragutin (Carlo) Parčić, e conclude che fu proprio Strossmayer il vero iniziatore di quest'impresa, dal momento che già nel 1859, durante la sua prima visita a Roma, propose la stampa dei nuovi libri liturgici con i caratteri glagolitici. Anche se nella fase finale il suo nome non ricorre così spesso come all'inizio del processo, si può dire che anche in quel periodo il suo contributo non era da sottolineare, dal momento che è stato proprio lui a ricevere il sacerdote Parčić nella sua diocesi (già nel 1867) e di proporlo come canonico nel capitolo di San Girolamo, dell'omonima chiesa romana, dove questi dimorò preparando il nuovo messale.

Parole chiave: J. J. Strossmayer, Messale glagolitico (ed.1893), Dragutin Parčić

Izvorni znanstveni članak

Autor: Tomislav Mrkonjić

Archivio Segreto Vaticano,

Pontificia Università Gregoriana